

התוקף ההלכתי לזיהוי באמצעים מדעיים

הרב שהם עורקבי, רס"ן / רב קריית ההדרכה

א. מבוא

בספרות חז"ל פוגשים אנו מקרים רבים, בהם נדרש זיהוי עם תוקף הלכתי, וביניהם:

- א. קביעת אבהות - קביעה האם אדם מסוים הוא בנו או לא.
יש לכך השלכות רבות, ולהלן חלקן:
 - א. ירושה - בכדי לקבוע האם אדם מסוים הוא בנו של הנפטר, על מנת לתת לו את ממון הנפטר. כאשר יש יורשים שכבר מוחזקים בכך, יש בכך גם הוצאת ממון מהמוחזק.
 - ב. אבילות - האם הבן מחויב באבילות על הנפטר וכו'.
 - ג. הצלה מייבום וחליצה - באם יש לו בן, אשתו פטורה מן הייבום או החליצה.
 - ד. ייחוס אחר האב - בכהונה, למשל, אם האב כהן וייקבע שהוא בנו, גם הבן יהיה כהן.
 - ה. איסור עריות - באם יתברר כבנו, יהיה אסור באשתו (שהיא תוגדר אימו) ובבנותיו (שיוגדרו אחיותיו).
 - ו. חיובי האב - אם יתברר כבנו, האב חייב במזונותיו, בחינוכו, במילתו ובפדיונו, ללמדו תורה, להשיאו אשה, ללמדו אומנות וכו'.
 - ז. חובת הילדים בכיבוד האב והאם, איסור הכאת האב והאם וקללתם.
- ב. הרשעה - האם ניתן להרשיע עובר עבירה (רצע, גניבה) על בסיס זיהוי כזה או אחר.
- ג. עגינות - אם יוכח בעזרת הזיהוי, כי גופה פלונית היא אכן הנעדר, הרי שאשתו תותר מעגינותה ותוכל להינשא כדין אלמנה.
- ד. ממזרות - האם ניתן לקבוע ממזרות ע"פ זיהוי שלילי שיגלה כי אין זה בנו.

שיטת הזיהוי הבסיסית הקבילה בהלכה היא עדות ברורה בשני עדים, ככתוב בתורה:

”לֹא יָקוּם עַד אֶחָד בְּאִישׁ לְכַלְעוֹן וּלְכַלְחָטָא בְּכַלְחָטָא אֲשֶׁר יִחָטֵא עַל־פִּי שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דְּבָר”.

מפסוק זה למדים ששני עדים הם ראייה ברורה ומוחלטת לבירור המציאות. ממילא, בדיני ממונות – שני עדים מחייבים או פוטרים על פי עדותם באופן מוחלט, ובדיני נפשות – שני עדים מסוגלים אף להביא להריגתו של אדם שחטא.

עם התפתחות המדע, התחדשו שיטות זיהוי מדעיות שונות. עלינו לברר האם בצוק העיתים, כאשר אין לנו עדות ברורה בעדים, האם ניתן לסמוך על אמצעי הזיהוי המדעיים שהתחדשו? ובאלו מקרים?

נסקור בדברינו את השיטות הבאות:

- א. דמיון תווי פנים.
- ב. בדיקת דם.
- ג. בדיקת רקמות.
- ד. טביעת אצבע.
- ה. דנ"א.

בפתיחת הדברים, נציב את דברי הגמרא במסכת שבת שדנה בשאלה זו²: "מגלן דהא דקים להו לרבנן מילתא היא?", וביאור השאלה: מניין לנו שניתן לקבוע הלכה על סמך הערכות מדעיות?

ומסקנת הגמרא שם, כפי שמסכם זאת החת"ס, היא שיש מקור בתורה להסתמך על "בעלי טבעים הראשונים... ועליהם סמכו חז"ל בהרבה עניינים מענייני התורה"³.

כעת נדרשים אנו לברר כל שיטה מדעית (כפי שפירטנו לעיל את השיטות השונות), וללקט את הדעות השונות בהלכה בכל שיטה ושיטה, כפועל יוצא ממידת הדיוק והאמינות של כל שיטה.

אך בטרם ניכנס לליבון כל שיטת זיהוי, נדרשים אנו לקבל מענה ורקע ב-3 סוגיות, שיעלו לקמץ מן הדברים:

- א. איכות הסימנים השונים.
- ב. תוקף ראיות נסיבתיות בהלכה.
- ג. סתירה בין המדע לבין דעת חז"ל.

2 פה ע"א.

3 לשון החתם סופר בתשובה חלק יו"ד סימן שלא, ע"פ לשון הגמרא שם.

ב. איכות הסימנים השונים (סימן גרוע, סימן בינוני, סימן מובהק)

בתלמוד הבבלי ישנן שתי סוגיות מרכזיות העוסקות בנושא זה. האחת במסכת יבמות, בנושא עדות על מות הבעל לעניין התרת אשתו לנישואין, והשניה במסכת בבא מציעא⁴, בנושא השבת אבידה. וזו לשון הגמרא ביבמות⁵:

משנה: "אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו. אין מעידין אלא עד שתצא נפשו, ואפי' ראוהו מגוייד, וצ'לוב, והחיה אוכלת בו. אין מעידין אלא עד ג' ימים; ר' יהודה בן בבא אומר: לא כל האדם, ולא כל המקום, ולא כל השעות שוין."

ובגמרא: "תנו רבנן: פדחת ולא פרצוף פנים, פרצוף פנים ולא פדחת - אין מעידין עד שיהו שניהם עם החוטם... למימרא, דסימנין לאו דאורייתא; ורמיננהי: מצאו קשור בכיס ובארנקי ובטבעת, או שנמצא בין כליו, אפילו לזמן מרובה - כשר! אמר אביי, לא קשיא: הא רבי אליעזר בן מהבאי, הא רבנן; דתניא: אין מעידין על השומא, ר' אליעזר בן מהבאי אומר: מעידין; מאי לאו בהא קמיפלגי, דמר סבר: סימנין דאורייתא, ומר סבר: סימנין דרבנן. אמר רבא: דכולי עלמא - סימנין דאורייתא, הכא בשומא מצויה בבן גילו קמיפלגי, מר סבר: שומא מצויה בבן גילו, ומר סבר: אינה מצויה בבן גילו. ואיכא דאמרי: הכא בשומא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי, מר סבר: עשויה להשתנות לאחר מיתה, ומר סבר: אינה עשויה להשתנות לאחר מיתה. ואיכא דאמרי, אמר רבא: דכולי עלמא - סימנין דרבנן, והכא בשומא סימן מובהק קא מיפלגי, מר סבר: סימן מובהק, ומר סבר: לאו סימן מובהק. ולהך לישנא דאמר רבא סימנין דאורייתא, הא קתני: אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו! גופו - דארוך וגוץ, כליו - דחיישינן לשאלה. ואי חיישינן לשאלה, חמור בסימני אוכף היכי מהדרינן? לא שיילי אינשי אוכפא, דמסקיב ליה לחמרא. מצאו קשור בכיס ובארנקי ובטבעת היכי מהדרינן? טבעת - חייש לזיופי, כיס וארנקי - מנחשי אינשי ולא מושלי. ואיבעית אימא: כליו - בחיורי וסומקי."

כלומר, בראשית הסוגיה יש ניסיון להוכיח מהמשנה שסימנים אינה הוכחה מדאורייתא לצורך זיהוי המת, וממילא לא ניתן להתיר אשת איש אפילו אם יש סימנים בגופו ובכליו של המת. אביי טוען שעניין 'סימנים דאורייתא' תלוי במחלוקת תנאים בבבא מציעא. משנתנו היא

4 כז ע"א, מובאת בגמרא ביבמות.

5 קכ ע"א-ב.

כדעת תנא קמא בברייתא, והברייתא של "מצאו קשור..." שעוסקת במצא שומא [=יבלת] על גופו, היא כדעת רבי אליעזר בן מהבאי.

רבא חולק על אביי וסובר שלכולי עלמא 'סימנים דאורייתא', ומחלוקתם בשאלה אחרת, האם שומא מצויה בבן גילו או האם שומא עשויה להשתנות לאחר מיתה. כך או כך, לדעת רבא מחלוקתם היא בהגדרת הסימן של שומא אם הוא סימן מובהק. הגמרא מביאה שיטה אחרת בדעת רבא שבה לכולי עלמא 'סימנים דרבנן', ומחלוקתם אם שומא היא סימן מובהק. לפי גירסא זו, רבא אמר שהכלל הוא 'סימנים דרבנן', ולכאורה אינם מועילים להתיר אשת איש, אולם בגמרא עולה שגם אם הכלל הוא ש'סימנים דרבנן', אם יש סימן מובהק הרי שמועיל אף לדאורייתא - התרת אשת איש להינשא.

בהמשך הסוגיה נשאלת השאלה: למאן דאמר ש'סימנים דאורייתא', מדוע משנתנו פוסקת שאין לסמוך על סימנים? עונה הגמרא שמדובר במשנתנו בסימנים חלשים, או בגלל שהסימן איננו ייחודי למת מסוים או בגלל חשש לטעות (אולי הכלי אינו של המת הזה - 'חיישינן לשאלה').

סיכום סוגי הסימנים ע"פ העולה מן הסוגיות, מובא בספר כסף משנה לר' יוסף קארו, וזו לשונו⁶:

"וליישב כל זה צריך לומר שג' מיני סימנים הם. סימנים מובהקין ביותר כגון נקב יש בו בצד אות פלוני וסימן כזה סומכים עליו אפילו לענין איסור א"א. ויש סימנים גרועים ביותר כגון ארוך וגוץ וסימן כזה אין סומכין עליו אפילו לענין דיני ממונות. ויש סימנים מובהקין קצת ובהני הוא דאיבעיא לן אי הוו דאורייתא או דרבנן וחילוקים אלו הם מוכרחים בגמרא וכמ"ש המפרשים".

לפי זה, וע"פ הסכמת רוב הפוסקים, יוצא שישנם ג' סוגי סימנים: 'גרועים', 'בינוניים' (או 'אמצעיים') ו'מובהקים'.

בירור נוסף הקשור לכך הוא בשאלה האם סימנים מצטרפים זה לזה, וכתב על כך הרמ"א בהלכות עגונות⁷:

"אפילו מאה סימנים שאינם מובהקים אינם כלום, ואפילו להצטרף לשאר אומדנות המוכיחות אינם כלום".

נחלקו הפוסקים האם זה דווקא בסימנים גרועים, אבל סימנים בינוניים מצטרפים, או שמא

6 הלכות גירושין פרק יג הלכה כא. וכעין דבריו מובא בתוספות בבבא מציעא כז ע"ב ד"ה 'אנא'.

7 אבה"ע סימן יז סעיף כד.

אף סימנים בינוניים אינם מצטרפים כלל. הבית שמואל⁸ הביא את תשובת המשאת בנימין שסובר שדווקא בסימנים גרועים לא מועיל צירוף אך סימנים בינוניים כן מצטרפים, שעל ידי הצירוף נעשים סימן מובהק ביותר, אולם סיים הב"ש שיש חולקים על כך וסוברים שאין מצטרפים אף בכה"ג⁹.

ג. תוקף ראיות נסיבתיות בהלכה

כלל הבדיקות המדעיות, הגם שיכולת דיוקן יכולה להגיע קרוב ל-100%, הרי שאינן נקיות מאפשרות של טעות, ובדרך כלל נשאר אפשרות כלשהי של זיהוי שגוי. לכן, גם הבדיקות המהימנות ביותר, נחשבות עדיין לראיות נסיבתיות, שהרי אינן עדות גמורה על ביצוע העבירה / מיתת הבעל וכדו'. מה תוקפה של ראיה נסיבתית בהלכה?

הרמב"ם סובר שאין לקבל ראיה נסיבתית בהליך שיש בו עונש מיתה, גם אם הראיה חותכת וברורה¹⁰:

”אין בית דין עונשין באומד הדעת אלא על פי עדים בראיה ברורה, אפילו ראוהו העדים רודף אחר חבירו והתרו בו והעלימו עיניהם, או שנכנסו אחריו לחורבה ונכנסו אחריו ומצאוהו הרוג ומפרפר והסיף מנטף דם ביד ההורג, הואיל ולא ראוהו בעת שהכהו אין בית דין הורגין בעדות זו. ועל זה וכיוצא בו נאמר: ”ונקי וצדיק אל תהרוג”.”

הרמב"ם מבחין לעניין זה בין דיני ממונות לבין דיני נפשות: ביחס לדיני ממונות ניתן להסתמך על ראיה נסיבתית, ואילו בדיני נפשות בית דין מנוע מלעשות כן, וכך כתב לגבי דיני ממונות¹¹:

”יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבם שהוא כן, אף על פי שאין שם ראיה ברורה, ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שיודע ... כן כל כיוצא בזה, שאין הדבר מסור אלא ללבם של דיין לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת”.

כך גם בספר המצוות¹² מנה הרמב"ם לאו מן התורה לדון דיני נפשות ע"פ אומד הדעת,

8 שם, ס"ק עג.

9 לסיכום דברי הפוסקים לגבי צירוף סימנים בינוניים לסימן מובהק ניתן לעיין במאמרו של הרב לוינזון, רב משמר הגבול לשעבר, בספרו סוגיות בהלכות צבא ומשטרה.

10 הלכות סנהדרין פרק כ הלכה א.

11 שם פרק כד הלכה א.

12 לא תעשה רצ.

וזאת לאור דברי הכתוב "ונקי וצדיק אל תהרוג". לדעת המנחת חינוך¹³ כך הדין אף ביחס לעבירה שיש בה עונש מלקות, אולם יש שכתבו שניתן להבחין בין עונש מיתה לבין עונש מלקות¹⁴. מכל מקום, עולה שבכל הנוגע לדיני ממונות, ניתן להסתמך על אומד הדעת כאשר הוא מבואר.

דעת הרמב"ם בכך אינה מוסכמת על הכל, ושיטת בעלי התוספות היא שניתן להסתמך על ראיות נסיבתיות אפילו ביחס לעונשי מיתה¹⁵. אולם השו"ע¹⁶ פסק להלכה כדעת הרמב"ם שדווקא בדיני ממונות יכולים הדיינים להסתמך על ראיות נסיבתיות.

עד כה מדובר, כאשר ההוכחה המדעית לא סותרת את דברי חכמי ישראל והתורה, אך מה יהיה הדין כאשר ישנה סתירה בין דברי חכמים לבין ההוכחה המדעית?

ד. סתירה בין המדע לבין דעת חז"ל

נושא זה הינו מהנושאים המדוברים ביותר וראוי להקדיש לו מאמר בפני עצמו, אולם אנו נזכיר רק מעט מעיקרי הדברים הנוגעים ישירות לעניינינו.

הריב"ש דן בנושא חילוקי הדעות בין רופאי דורו (שהתבססו על חכמי יוון), לבין המידע ההלכתי שהיה בידי חכמי ישראל, וכך הוא כותב¹⁷:

"...ואנחנו על חכמינו נסמוך... לא נאמין אל חכמי היוונים והישמעאלים שלא דיברו רק מסברתם ועל פי איזה ניסיון, מבלי שישגיחו על כמה ספקות יפלו בניסיון ההוא כמו שהיו עושים חכמינו ז"ל..."

הראש"ל הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל פסק שאין סומכים על בדיקה מדעית של דם הילד בהשוואה לדם אביו¹⁸, שכן קבלת רבותינו ז"ל שהאם מזרעת האודם, וסיים הגר"צ עוזיאל כמשמעות דברי הריב"ש¹⁹:

"וכל בדיקה מדעית מתבטלת נגד קבלתם הנאמנה של רז"ל, שכל דבריהם נאמרו ברוח הקודש, ברוך שבחר בהם ובמשנתם".

13 מצווה פב.

14 עיין הרחבה לכך בשו"ת אחיעזר ח"א סימן כה.

15 עיין תוספות שבועות לד ע"א ד"ה 'דאי אית ליה', תוספות סנהדרין לו ע"ב ד"ה 'כמאן'.

16 חו"מ סימן טו.

17 שו"ת הריב"ש סימן תמו.

18 נושא שיידון לקמן.

19 שערי עזיאל ח"ב שער מ פרק א סעיף יח, וכמותו פסקו בדבר יהושע ח"ג אבה"ע סימן ה ס"ק ב-ד, ובשו"ת משנה הלכות ח"ד סימן קסד.

אך מהרמב"ם בספרו מורה נבוכים לא משמע כן²⁰:

"ולא תבקש ממני שיסכים כל מה שזכרוהו מענין התכונה למה שהענין נמצא, כי החכמות הלמודיות היו בזמנים ההם חסרות, ולא דברו בהם על דרך קבלה מן הנביאים, אבל מאשר הם חכמי הדורות בעינינו ההם, או מאשר שמעום מחכמי הדורות ההם, ולא מפני זה אומר בדברים שאמצא להם שהם מסכימים לאמת שהם בלתי אמתיות או נפלו במקרה, אבל כל מה שאפשר לפרש דברי האדם עד שיסכים למציאות אשר התבאר מציאותו במופת, הוא יותר ראוי באדם המעולה המודה על האמת לעשותו".

הרמב"ם כותב שחז"ל לא דיברו בחכמות ע"פ מסורת שהייתה בידם, אלא ע"פ מה שהיה נראה להם בעיניי החכמות, או מה ששמעו מהחכמים שבדורם, והידיעות בימיהם היו חסרות. ומשמע מדבריו שכאשר המדע משתנה ממה שהיה מקובל בימי חז"ל, יש לסמוך על המדע שבימינו²¹.

כעת, לאחר שהקדמנו את הביירוים הנצרכים, נבוא לבאר את תוקפן של הראיות המדעיות השונות, בהן נדון בדברינו.

ה. דמיון תווי פנים (זיהוי ע"פ נתונים אנתרופולוגיים)

הסבר השיטה

בשיטה זו משווים אלמנטים רבים ומגוונים במבנה האדם, בעיקר בפרצופו של האדם (צורה כללית, תווי פנים, קמטים וכדו'). בעגה המשטרית נקראת השיטה: 'בניית קלסטרון'. ע"פ המדע, יכולת הדיוק בשיטה זו היא: 70%-90%.

דמיון פנים - כראיה לאבהות

מובא בתלמוד הבבלי במסכת ברכות²²:

"ר' יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי טבילה, אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה, מסתכלן בי, ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי...".

20 ח"ג סוף פרק יד.

21 וכן משמע משו"ת ישכיל עבדי ח"ב אבה"ע סי' יג.

22 כ"ע"א.

[תרגום ע"פ רש"י²³: ר' יוחנן היה רגיל ללכת ולשבת בשערי הטבילה במקווה. אמר כשעולות בנות ישראל ובאות מטבילה מסתכלות בי ויהיו להן ילדים יפים כמותי].

מוכח שתתכן אפשרות דמיון לר' יוחנן, למרות שהוא אינו האב הביולוגי. וכן מצינו במסכת גיטי²⁴:

"...מעיקרא חשיבי דרומאי הוו נקטי בליונא דגושפנקא ומשמשי ערסייהו, מכאן ואילך מייתו בני ישראל ואסרי בכרעי דפורייהו ומשמשי..."

[תרגום ע"פ רש"י²⁵: בתחילה חשבי הרומאים היו לוקחים צורות נאות שבחותמיהן, כדי שתתעברנה כנגדן, מכאן ואילך הביאו בני ישראל וקשרום ברגלי מיטותיהם].

משני מקורות אלו, אנו רואים כי דמיון אינו מהווה ראיה לקרבה משפחתית. וכעין זה מצאנו במדרש²⁶:

"מעשה בכושי שנשא כושית והוליד ממנה בן לבן. בא לו אצל רבי, א"ל: שמא אינו בניו? א"ל: היה לך מראות בתוך ביתך? א"ל: הן, א"ל: שחורה או לבנה? א"ל: לבנה, א"ל: מכאן שהיה לך בן לבן."

להלכה, נפסק בשו"ת מהרשד"ם²⁷, שאין לסמוך על דמיון הפנים של ילד לנואף על מנת לפסול את הילד, כי יתכן ואימו ציירה במחשבתה בשעת מעשה את דמות הנואף²⁸. וכן סובר החתם סופר²⁹, שאין למדין מדמיון הצורה אף להחמיר וכ"ש להקל.

אך לכאורה קשה ממה שכתוב לגבי דמיון יצחק לאברהם במדרש המובא ברש"י, שם משמע שדמיון יצחק לאברהם הוא שהוכיח שהוא בנו³⁰:

23 שם.

24 נח ע"א.

25 שם.

26 בראשית רבה פרשת ויצא פרשה עג אות י.

27 אבה"ע סימן קסו.

28 ע"פ דברי המדרש במדבר רבה פרשת נשא פרשה ט אות א: "ולא תאמר בזמן שהיא מתעברת מן הנואף אותה שעה דומה צורת הולד לצורת הנואף אלא אפילו היא מעוברת מבעלה ובא עליה הנואף הקדוש ברוך הוא מהפך צורת הולד לצורת הנואף וכה"א צור ילדך תשי". והעולה מן האמור, שאף אם האב הביולוגי אינו הנואף, צורת הבן תהיה כנואף, ואם כן אין ראיה מדמיון הולד לקביעת האבהות.

29 שו"ת חת"ס ח"א סימן נו.

30 רש"י בראשית פרק כה פס' יט, ומקורו בשינוי סגנון בתנחומא שם.

”לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו, מה עשה הקב”ה? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל: אברהם הוליד את יצחק”.

ביביע אומר¹ כתב ליישב שיצחק היה דומה לאברהם דמיון מוחלט, ומשמע שבמקרה כזה כן ניתן לסמוך על הדמיון החיצוני, ויותר מכך כתב הרדב”ז² שחכמת שלמה במשפט שתי הנשים הייתה שראה את דמיון הילד לאשה שהיא אמו האמתית, ומשמע שלשיטתו יש משמעות בדמיון החיצוני.

אולם, נראה ליישב את הקושיה מדברי רש”י בצורה פשוטה, שם לא היה מדובר בתוקף הלכתי אלא בדמיון בעיני הבריות ותו לא.

ולהלכה, לגבי ממזרות – נראה שרוב ככל הפוסקים לא סומכים על שיטה זו³.

דמיון תמונה – כעדות להתרת אשת איש מעגינות

ראינו שאין לסמוך על דמיון פנים בעניין ממזרות, מה יהיה הדין, לגבי התרת אשה מעגינות ע”פ תמונת הבעל שמת?

כתב בטור⁴:

”כתב רב שרירא גאון, אם הוציא עליו כתב ידו, מקיימין אותה עפ”י עדים שיעידו בבית דין שזהו כתב ידו, אבל אם קיימו משני שטרות או שתי כתובות לא מהני, דכיון דקיום שטרות דרבנן, היכא דאיתמר איתמר היכא דלא איתמר לא איתמר”.

כלומר, מדברי ר’ שרירא גאון, המובא בטור, עולה שהכרת כתב יד הלווה והדימוי לחתימתו מהווה סימן מספק לקיום השטר. וכן נפסק בשולחן ערוך⁵, שהכרת כתב יד הלווה מועיל לזיהויו. ולכאורה, השוואת תמונה ודמיון פנים נחשב גם כן רק כסימנים, ותו לא, וכבר ראינו שנפסק בשו”ע⁶ שאין להתיר אשת איש לעלמא ע”י סימנים. אולם בתוספות⁷ נכתב, שכאשר מדובר בסימנים מובהקים, זה נחשב מהתורה, גם לשיטה שסימנים לאו דאורייתא. ולכן

1 יביע אומר ח”ג אבה”ע סימן ג.

2 שו”ת הרדב”ז ח”ג סימן תרלד (אלף נט).

3 ואף הגרע”י זצ”ל בתשובה הנזכרת ביבי”א הכריע כעין דברי המהרשד”ם שאין לסמוך על הדמיון לנואף.

4 חו”מ סימן סט.

5 חו”מ סימן סט סעיף ב.

6 אבה”ע סימן יז סעיף כד.

7 יבמות קטו ע”ב ד”ה יוקאמרי סימנים’.

בנדוננו, ניתן לומר שדמיון תמונה זה סימן טוב יותר מדמיון חתימות, ויהיה כסימן מובהק, שניתן להתיר אשה על פיו.

בשו"ת עין יצחק⁸ הכריע שניתן לסמוך על תמונה כסימן מובהק שאפשר אף להתיר אשה מעגינותה באמצעותו, אולם כתב שבקצות החושן⁹ פסק שאין לסמוך על כך לעניין הוצאת ממון אלא רק לגבי איסורין, כהיתר עגונה להינשא, והשיג עליו העין יצחק וכתב שאף בכך ניתן לסמוך על תמונה.

אמנם בשו"ת מהר"ש ענגיל¹⁰ כתב שתמונה היא כסימן אמצעי, ורק בצירוף אמצעי נוסף יש להקל (כמאן דאמר שאפשר לצרף בסימנים בינוניים), אך השיג על דבריו בשו"ת לכושי מרדכי¹¹ שתמונה עדיפה על כתב ידו, וז"ל: "שהיא עפ"י הטבע שצורת בבואה שלו נקלטת בדיוק וניכרת יפה אף לילדים".

וכ"פ להקל הגר"ע יוסף בשו"ת יביע-אומר¹²:

"ואין הדבר מצוי אלא באחד מאלף שישה דמיון פרצופו בתמונה לפרצוף חבריו... שאין פרצופיהם של בני אדם דומים זה לזה... ואם כן שפיר סמכין על צילום פוטוגרפי והשוואת תמונות לזו שמחיים להתיר העגונה".

1. בדיקת דם

הסבר השיטה¹³

כדוריות הדם האדומות הנמצאות בדם מכילות על שטח הפנים שלהם מספר אנטיגנים ממערכות שונות.

אם בדיקת סוגי הדם של האם, הילד והאב, מראה שאין אפשרות לצירוף מסוים, ניתן לומר שהאב אינו אבי הילד. לדוגמא: אם סוג דמו של האב הוא OO, וסוג דם האם הוא AB, והילד הוא גם AB, ניתן לומר שהאב אינו אבי הילד, מכיוון שלא יתכן שהילד לא ירש מאביו אף אחד מהאנטיגנים שלו. האמינות המדעית של שלילת אבהות באמצעות בדיקת סוג דם היא 93%.

8 ח"א אבה"ע סימן לא. ספר זה נחשב לסמכות עליונה בקרב בתי הדין הרבניים בתחום התרת העגונות.

9 סימן מו ס"ק ח.

10 ח"ז סימן ע.

11 אבה"ע סימן ה.

12 ח"ו אבה"ע סוף סימן ג.

13 ע"פ הסבר שקיבלתי מהרב ד"ר מרדכי הלפרין ודברים שכתב בנושא בספרו: רפואה, מציאות והלכה (עמ' 404-383).

בדיקה זו יכולה רק לשלול אבהות, אך אין בכוחה לומר בוודאות אם פלוני הוא אכן האב, אלא רק שיתכן שהוא האב, מכיוון שיש הרבה אנשים עם מרכיבי זהות של סוגי דם אלו¹⁴.

ההתייחסות בהלכה

במסכת נדה נאמר¹⁵:

”תנו רבנן: שלשה שותפין יש באדם: הקב”ה, ואביו ואמו. אביו מזריע הלוֹבֵן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראשו ולובן שבעין, אמו מזרעת אודם שממנו: עור ובשר ושערות ושחור שבעין, והקב”ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודיבור פה והילוך רגלים ובינה והשכל”.

בספר שאילתות דרב אחא¹⁶ הוסיף עוד אצל האשה: ”ודם”, ועל פי זה הוסיף גם הגר”א שם בסוגיה¹⁷.

וכתב הגאון ר' אליעזר יהודה וולדנברג¹⁸ שמשמע שהדם בא דווקא מהאשה, ולכן קביעת זהות ע”פ הדם יכולה להיקבע רק בין הוולד לאם, ולא שייך לקבוע אבהות ע”פ בדיקת דם. לכן, לא רק שאי אפשר לוודא ע”י בדיקת דם שפלוני הוא אכן האב, אלא גם לשלול בוודאות שאין הוא האב ג”כ אי אפשר להסיק ע”פ בדיקה זו. והוכיח הציץ אליעזר דבריו מפסק הרמ”א¹⁹, שכתב לגבי הדין בהלכות מילה שאם מתו שני בנים מחמת מילה לא ימולו השלישי, שדין זה לא שייך באחים מהאב אלא רק באחים מהאם, לפי שהדם בא מן האשה. נויישוב הציץ אליעזר את הדעה בשו”ע הסוכרת שדין זה שייך גם באחים מן האב, כיוון שלשיטה זו המיתה לא נגרמת רק מהדם, אלא גם מהכח ומשאר דברים שבאים מהאיש, וכ”כ בשו”ת חתם סופר²⁰].

אמנם, מובא בספר חסידים²¹:

”מעשה ברב סעדיה בן יוסף החכם, באחד שהלך למדינת הים עם עבדו, והוליך עמו ממון גדול, ואשתו היתה מעוברת, לימים מת האדון והניח כל הממון, והלך העבד והחזיק בנכסיו ואמר העבד: אני בנו. כשגדל הילד

14 ע”פ אנציקלופדיה הלכתית רפואית, פרופ’ אברהם שטינברג, כרך א (עמ’ 47, עמ’ 146), כרך ו (עמ’ 588).

15 דף לא עמוד א

16 פרשת יתרו.

17 בהגהותיו על הגמרא.

18 ציץ אליעזר חי”ג סימן קד.

19 שו”ע יו”ד סימן רסג, וכ”כ שם הט”ז, הגר”א, ועוד.

20 שו”ת חת”ס אבה”ע סימן קלו.

21 סימן רלב.

שהולידה, שמע שמת אביו, והלך לתבוע נכסיו שהחזיק בהם העבד ונתחתן בגדולי הדור. והיה ירא הבן לפתוח פיו פן יהרגוהו, ונתאכסן בבית רב סעדיה והניח לפני לאכול ולא אכל, עד ששם לפניו אלו הדברים. נתן לו עצה לדבר אל המלך, וכך עשה, שלח המלך אחר רב סעדיה לדון דין זה, וצוה רב סעדיה להקיז דם זה בספל אחד ודם זה בספל אחר, ולקח עצם של אבי הבן והניח בספל העבד ולא נבלע הדם, ולקח העצם ושם אותו בספל הבן ונבלע הדם בעצם, כי הוא גוף אחד. ולקח רב סעדיה הממון ונתנו לבנו שבא".

וכתב על כך בשו"ת 'ציץ אליעזר' המובא לעיל:

"אבל נראה, דאין לקבוע מזה הלכה ולא מצינו כזה בש"ס ובספרי הלכה ועוד זאת דשם הא היתה הבדיקה בעצם, ועצמות הבן הא הוא מהאב כדאיתא בנדה שם, וגם אין איתנו יודע עד מה לדעת מהות צורת הבדיקה והקביעה שעל פיה קבע רב סעדיה ועל מה הוטבעו אדני חכמתו בזה".

וכ"פ ביה"ד הרבני הגדול בירושלים, בפני כב' הדיינים: הרבנים הגר"מ אליהו, הגר"א שפירא, והגר"ש מזרחי, שבדיקת דם היא רק ראייה נסיבתית ואינה הוכחה לקביעת או שלילת אבהות²².

ביה"ד הרבני האזורי באשדוד, בפני כב' הדיינים: הרבנים הגר"ש דיכובסקי, הגר"י אליעזרוב, הגר"מ אלחדד²³, ערער על אי הקבלה של תוצאות בדיקת הדם, כיוון שבברייתא בנדה יש שתי גירסאות, ובגירסא האחת לא מוזכר כלל שאמו מזרעת הדם, ואפי' לגירסא השניה שגרסה "דם", ניתן להסתמך על דברי הגרש"ז אויערבך, שכתב על הברייתא הנ"ל בנדה²⁴: "יתכן שדברי חז"ל אינם כ"כ כפשוטם, ולא נוגע כלל לסוגי הדם, אך גם בלאו האי טעמא אין להסתמך על זה". ובספר נשמת אברהם²⁵ כתב שהגרש"ז הבהיר לו בע"פ את דבריו, שהגמ' בנדה מתייחסת רק לקשרים רעיוניים ולא לקשרים טבעיים וביולוגיים, ולכן אין סתירה בין המדע לחז"ל בכך. ובלאו הכי אין להסתמך על בדיקת דם לקביעת אבהות ודאית, אלא רק כסניף לשלילה או לחיוב, וגם זה דווקא לקביעת אבהות לעניין חיוב האב במזונות, אך לא לקביעת ממזרות, שאין קובעים ממזרות כל עוד יש אפשרות רחוקה ביותר שהוא אינו ממזר²⁶.

22 פד"ר (פסקי דין רבניים), כרך יב עמ' 156.

23 מובא בפד"ר כרך יג עמ' 51.

24 דבריו מובאים בספר לב אברהם ח"ב עמ' יז.

25 עמ' סט, וכ"כ באסיא חוברת לד תשרי תשמ"ג עמ' 17.

26 הגרש"ז אויערבך המובא בנשמת אברהם שם, אסיא חוברת עא שבט תשס"ג עמ' 102 הערה 83.

וכן פסקו לסמוך על מיעוט ולתלות בכך שלא יהיה ממזר: שו"ת ריב"ש סימן תמו, שו"ת נוב"י מהד"ק אבה"ע סימן סט, שו"ת חת"ס אבה"ע ח"א סימן יג, שו"ת יבי"א ח"ג אבה"ע סימן א אות יג, ועוד.

ז. בדיקת רקמות

הסבר השיטה²⁷

בניגוד לבדיקת דם, המספקת רק הוכחה לשלילת אבהות, הרי שבדיקת רקמות יכולה לספק הוכחה בדרך החיוב על כך. בבדיקה זו, מידת הדיוק לשלילת אבהות מגיעה ל-99.6% סיכויי הסתברות, ולגבי קביעת אבהות חיובית – מגיעה ל-99%²⁸.

בדיקה זו מתבססת על הקביעה המדעית כי לכל גוף יש מערכת תיאום רקמות (M.H.C.) שונה, המכילה אנטיגנים (H.L.A.), שהם האחראים לדחיית שתל של רקמה או אבר מאדם זר. הוכח כי המבנה הגנטי של המערכת נקבע ע"י האב והאם יחדיו, ולכן ניתן, ע"י דגימת הרקמות, לבדוק האם יש התאמה בין הילד להוריו.

ההתייחסות בהלכה

ביה"ד הרבני האזורי באשדוד, בפני כב' הדיינים: הרבנים הגר"ש דיכובסקי, הגר"י אליעזרוב, הגר"מ אלחדד, חילקו בין בדיקת דם לבין בדיקת רקמות, שהרי בעוד שבדיקת דם עוסקת בחלוקת הדם לפי קבוצות שונות, בבדיקת זיהוי הרקמות מפרידים את התאים הלבנים ובודקים בהם את האנטיגנים HLA, שמופיעים על פני התאים הלבנים המצויים על פני כל רקמות הגוף של הנבדק. ונאמר שם²⁹:

"ואם נבוא לשקול בפלס את הרוב בבדיקת רקמות, לעומת רוב בעילות אחר הבעל, הרי הרוב בבדיקת רקמות הוא בודאי רוב של טבע, שאינו תלוי במנהג בני אדם, והוא רוב מוחלט שלא חוששים בו למיעוט, אך רוב בעילות אחר הבעל, נוטה יותר לרוב של מנהג, כי הדבר תלוי בהנהגת בני אדם, ורוב של טבע עדיף על רוב של מנהג".

אך מ"מ למסקנתם (בנדון דידם, כשהוולד הוחזק כבנו, וכן יש שם 'רוב בעילות אחר הבעל'), כיוון שלשיטת בדיקת הרקמות, אין עדיין מכשיר מדעי המסוגל לספק תשובה חד משמעית לשלילת האבהות בצורה של 100%, אלא רק עד 99.6%, לכן הרוב הטבעי של בדיקת הרקמות לא יכריע את הרוב של 'רוב בעילות אחר הבעל', אלא 'רוב בעילות' יכריע שהוולד אינו ממזר ושייך לאחוזים הבודדים של המקרים הנדירים.

27 ע"פ רפואה, מציאות והלכה, מהרב ד"ר מרדכי הלפרין (עמ' 404-383).

28 ע"פ תורה ומדע, כרך י סיוון תשמ"מ עמ' 6, אסיא חוברת לה שבט תשמ"ג עמ' 60.

29 מובא בפד"ר כרך יג עמ' 51.

ח. טביעת אצבע

הסבר השיטה³⁰

שטח פני העור של האדם בקצות האצבעות, בכף היד ובכף הרגל, אינו חלק. צורות אלו מתהוות בעובר כבר בשליש השני של ההיריון ונשארות קבועות עמו כל חייו עד להתפוררותו של העור לאחר המוות. כלומר, טביעות אצבעותיו של אדם אינן משתנות מיום לידתו ועד יום מותו.

לכל אדם טביעת אצבע ייחודית לו ואפילו לתאומים זהים אין טביעות אצבע זהות. עד היום לא נמצאו שני אנשים או שתי אצבעות עם אותה טביעת אצבע. יתכן ועל כך כיוונו חכמינו באמרם³¹:

”להגיד גדולתו של הקב”ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, כולן דומין זה, ומלך מלכי המלכים הקב”ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחברו”.

טביעת אצבע היא למעשה הטבעה של חומרים המצויים על קיפולי עור האצבעות (שקעים ובלוטות) על משטח כלשהו בעת המגע עימו. מקור החומרים המצויים על העור הוא בלוטות הזיעה והשומן אשר מפרישות את הפרשות.

בניגוד לזיהוי הפרצוף, זיהוי בטביעת אצבע לא נעשה בהסתכלות פשוטה והיכרות מוקדמת עם טביעת האצבע, אלא על פי נקודות ייחוס מאפיינות (כ-10-20 נק') בתמונת טביעת האצבע. (בצורת הלולאות, רכסים וכו').

טביעת אצבע לא ניתנת להשוואה לאב כביתר אמצעי הזיהוי, כיוון שלכל אדם יש טביעת אצבע ייחודית לו. השימוש בשיטה זו מבוצע בהשוואה לטביעת אצבע של אותו אדם, למשל לצורך זיהוי גופה ניתן לנסות להשוות את טביעת האצבע לטביעה שנתן האדם בחייו.

30 ע"פ הסבר שקיבלתי מהרב ד"ר מרדכי הלפרין, וכן ע"פ מאמר 'טביעת אצבעות לאור ההלכה' מאת הרב שלמה פישר, נועם כרך ב עמ' ריא-ריב.

31 סנהדרין לח ע"א.

ההתייחסות בהלכה

כתב על כך הגר"ע יוסף זצ"ל³²:

"בעקבות מלחמת יום הכיפורים", נתבקשתי מחברי הרה"ג מרדכי פירון, הרב הראשי לצה"ל, והרה"ג גד נבון, סגן הרב הראשי לצה"ל שליט"א, לשבת יחד איתם בראש בית הדין לענייני עגונות כדי לדון ולפסוק בקרוב לאלף תיקים של חללי צה"ל...

וכמו כן צירפנו זיהוי ע"פ טביעות אצבע, לשאר הוכחות על זיהוי החלל... שהואיל ומנוי וגמור בסוד חכמי המשפט והרפואה שהשרטוטים באצבעות האדם אין להם דמיון כלל מאדם אחד לחבירו, ואפילו אחד מני אלף או ריבוא, לכן יש להקל בעגונה ע"פ זיהוי של טביעות האצבעות של החלל... וסמכנו על זה בצירוף הוכחות ואומדנות אחרות."

וכך מקובל לפסוק בקרב היושבים על מדין, שטביעת אצבע נחשבת לסימן מובהק שאפשר להתיר עגונה על פיו.³³

בצה"ל, מאז שנות ה-80, כל חייל ביום גיוסו מבצע טביעות אצבע מעשר אצבעותיו, אשר נשמרות תחת שמו במאגר ממוחשב, ובעת הצורך, כאשר נופל חלל חלילה, מורידים מהחלל טביעות אצבע, ומבוצעת השוואה למאגר, ובסיומה מתקבל שם החלל ע"פ ההשוואה לטביעות אצבעותיו מחיים.

ט. בדיקת די. אן. אי (D.N.A.) [ייקרא להלן: דנ"א]

הסבר השיטה³⁴

ה-דנ"א הוא חומר כימי-ביולוגי המכיל מידע תורשתי. בכל תא ישנם כרומוזומים שבהם מוצפנים התכונות הגנטיות. הכרומוזומים בנויים משרשרת כימית כפולה כעין סליל המורכב משתי ספירלות המתפתלות אחת מול השנייה במבנה לולייני. שרשרת זו קרויה דנ"א. ה-דנ"א אחיד בכל תא מתאי הגוף של אותו אדם הנבדק, כגון: רקמות עצם, שן, שיער, דם וכו'. אין לשני אנשים אותו דנ"א (למעט תאומים זהים).

32 שו"ת יביע אומר חלק ו אבה"ע סימן ג.

33 כן פוסקים להלכה ולמעשה הרב שלמה פיישר במאמר טביעת אצבעות לאור ההלכה, נועם כרך ב, ריא-ריב. הרב גד נבון (הרב הראשי לצה"ל לפניו), טביעת אצבעות כסימן מובהק לקביעת מוות בפסיקה הרבנית, דיני ישראל ז, קכט-קלז. הרב אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב ח"ד סימן סג. הרב ד.בורשטיין, הפרדס, תמוז תשי"ג סימן סד. אנצ' הלכתית רפואית ו (תשס"ז) ערך קידושין וגירושין הער' 98-99.

34 ע"פ הסבר שקיבלתי מהרב ד"ר מרדכי הלפרין ודברים שכתב בספרו: רפואה, מציאות והלכה (עמ' 405-418).

זיהוי דנ"א מתבצע ע"י STR, שהן ראשי תיבות של short tandem repeat. לפני כ-25 שנה גילה גנטיקאי בריטי אזורים בדנ"א הבנויים מרצף של יחידות קצרות החוזרות על עצמן. לרצפים אלו הוא קרא: STR, ובעזרתם הוא פיתח שיטה לקביעת הפרופיל הגנטי³⁵.

מקובל כיום לבדוק עשרה אזורים בדנ"א למטרות זיהוי אדם. כשממצאי הבדיקות מוכיחים כי יש התאמה, לקביעה זו יש ודאות סטטיסטית (בטעות בלתי סבירה של אחת למיליון ויותר). לכן בדיקה זו משמשת כאמצעי זיהוי במעבדות המשטרותיות ובמכונים לרפואה משפטית, במדינות המתקדמות.

ההתייחסות בהלכה

סוגיית התוקף ההלכתי של השימוש בדנ"א, התעוררה ביתר שאת לאחר אסון התאומים בארה"ב³⁶.

כאשר גופו של אדם נמצא בשלמותו תוך שלשה ימים ממותו המשווער, נפסק בשולחן ערוך³⁷ שניתן לזהות את האדם אם הפרצוף (כולל החוטם) לא נפגע. בהיעדר פרצוף שלם, ניתן להסתמך על 'סימנים' כדי לזהות את הגופה. בפרט, יש צורך ב'סימן מובהק ביותר' כדי להתיר את אשתו של אדם על פי סימני זיהוי.

בספר בית שמואל³⁸, מובאים דברי שו"ת משאת בנימין³⁹, הקובע את הקריטריון של 'סימן מובהק ביותר' כסימן המצוי ב'אחד מיני אלף', כלומר: אם הסימן מופיע באחד (או פחות) מתוך אלף אנשים, נחשב הסימן למובהק ברמה כזו שניתן להסתמך עליו לצרכי זיהוי. לסימנים פחותים (בינוניים) יש פוסקים שהסכימו להתיר על פי צירוף שני סימנים, או צירוף של סימן עם ראייה נוספת ('רגליים לדבר')⁴⁰.

בשאלת התוקף ההלכתי של בדיקות ה-דנ"א, שהתעוררו כאמור ביתר שאת, לאחר אסון מגדלי התאומים, נחלקו בתי הדין הרבניים:

דעת הרב שמואל הלוי וואזנר⁴¹ שאף שלפי הסטטיסטיקה זהו ברור גמור, מ"מ מבחינה

35 ע"פ הספר מדע, טז, 5-6, הוצאת מוסד ויצמן לפרסומים.

36 שנת התשס"א (2001).

37 אבה"ע סימן יז סעיפים כד-כו.

38 שם ס"ק עב, וכן כתב בערוה"ש שם סעיף קעב.

39 סימן סג.

40 כפי שראינו בפרק ב בשאלה האם סימנים שאינם מובהקים מצטרפים. עיין עוד להרחבה בפתחי תשובה אבה"ע סימן יז ס"ק קו, ערוך השולחן שם סעיף קעב, שו"ת עין יצחק ח"א סימן כ.

41 פסק הרב וואזנר נשלח בשנת התשס"א לרב משמר הגבול דאו ולקצין זיהוי החללים במחלקה לזיהוי פלילי של משטרת ישראל. הפסק נכתב ע"י הרב משה קליין, חבר בית ההוראה של הגר"ש וואזנר, באישורם של הגר"ש וואזנר וְהגר"נ קרליץ, ופורסם בתחומין כא, תשס"א, עמ' 121-123, תחת הכותרת: 'זיהוי הלכתי על

הלכתית אין לדונו כודאי אלא כסימן מובהק. אך זאת בתנאי שניתן להשוות את הרקמה מהנעדר לרקמה ממקום האסון, אולם אם אין לנו דגימה נקייה של הנעדר עצמו, ויש צורך לשחזר ע"י בני משפחתו או לחילופין כאשר הדגימה ממקום האסון אינה 'נקיה' אלא מכילה תערובת דנ"א מכמה אנשים, הרי שעוצמת הזיהוי הינה רק כסימן בינוני. ופירט שם את פסקו ע"פ מכלול ההשלכות לכך בהלכה:

קבורה - האם ניתן ע"פ בדיקה זו, לקשר בין חלקי גופה הפזורים ולקברם יחד? ופסקו שם, שמאחר שאין בקביעה זו זיהוי הנעדר, אלא רק התאמת החלקים זה לזה - מועילה הבדיקה לכך.

אבילות - האם ע"פ בדיקה זו, צריך לנהוג אבילות על הנעדר? ופסקו שם, שדווקא כשהנפטר רווק יש לנהוג אבילות, אך לא בנשוי, כיון שיש חשש שעל ידי זה גם יתירו את אשתו להינשא.

ירושה - האם אפשר לקבוע שאדם מסוים הוא יורש של הנפטר, ע"פ התאמתו ל-דנ"א של הנפטר? ופסקו שם, שמועיל רק כשאין יורשים אחרים המוחזקים בממון, שאין הולכים בממון אחר הרוב להוציא מהמוחזק.

הרשעה - האם אפשר להרשיע על סמך בדיקה זו? ופסקו שדבר פשוט הוא שאין הרשעה ע"פ הוכחות, אפילו החותכות ביותר, אלא ע"פ שני עדים יקום דבר⁴².

היתר עגונה - האם נתיר אשת הנעדר, ע"פ בדיקה זו? ופסקו לחלק אם בדיקת דנ"א התבצעה בין הנפטר לקרוביו - זה רק סימן בינוני, אך אם התאמת הדנ"א היתה בגוף הנעדר עצמו - הרי זה סימן מובהק, ובצירוף 'רגליים לדבר' - מועיל.

ממזרות - אין לקבוע ממזרות על סמך אי התאמה בין האב לבן, אף שמבחינה מדעית אי התאמה (התאמה שלילית) מהווה בירור מוחלט.

לעומת שיטת הרב וואזנר ובית דינו, הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א סובר שדנ"א מהווה לפחות סימן מובהק ביותר. במאמרו⁴³ בנושא היתר עגונות מגדלי התאומים פסק שדנ"א הוא ראיה מוכחת, וסימן מובהק ביותר, שהרי הסיכוי למציאת אדם בעל סימני זיהוי דומים הוא

פי בדיקת דנ"א, וכן הובא בנשמת אברהם, מהדורה חדשה תשס"ז, כרך שלישי, חלק אבה"ע, סימן ד עמ' סט-עג.

42 כפי שכתבנו לעיל בפרק ג בדעת הרמב"ם.

43 מובא בתחומין כרך כג. מובא גם במדור התשובות של קובץ קול צבי - קובץ חידושי תורה, חוברת ד,

אחד מתוך עשרה ביליון, ולכן התיר את אשת הנעדר שנבדק בבדיקה זו, ונתברר כי הוא זה, וכפי שכתב: "אכן עיקר היתר הנשים סמכתי על בדיקת דנ"א שנראה שדינו כסימנים מובהקים ביותר".

וציין שם שההסתברות לטעות היא זעירה - בין אחד למיליארד לבין אחד לקווינטיליון (1018), ובוודאי שעולה בהרבה על השיעור שראינו לעיל שהביאו האחרונים מדברי המשאת בנימין. אלא שהביא שיש מי שטען, שהבדיקות לא נעשו בכל האנשים בעולם, שחיו מאז ימות אדם הראשון, ואין להקיש ממספר האנשים שנבדקו ולא נמצאו שניים זהים, לכלל האנושות. ודחה טענה זו, שכן אנו סומכים על טביעת עין של פרצוף, בהנחה שאין פרצופיהן של ב' אנשים דומים זה לזה. ומנין לנו זאת? וכי בדקנו בכל העולם מסוף העולם ועד סופו? אלא ע"כ, שסמכנין על כך שראינו הרבה אנשים, ומתוך מה שראינו אין שניים דומים, ומכך יודעים אנו שכך ברא הקב"ה את בריותיו, שיהיו פרצופיהם שונים זה מזה. וסיים:

"על כל פנים, גם ההבדלים בבדיקת דנ"א הם מגדלותו של הקב"ה, שאף שנברא אדם יחידי, עם כל זה יש לכל איש ואיש סימני דנ"א שונים משאר העולם (וכך גם טביעת אצבעות ומבנה השיניים...), וניתן להתיר אשה על סמך בדיקה זו".

בשיעורו השבועי ככולל לדיינות בבית מדרש בבית אריאל⁴⁴, השיג על פסיקת הגר"ש וואזנר לגבי ממזרות, וכתב שהגר"ש וואזנר לא הביא שום טעם לדבריו, ולפיכך סובר הגרז"נ שגם בממזרות סגי בבדיקה זו.

כשיטת הגרז"נ גולדברג סוברים גם הגרי"ש אלישיב⁴⁵ והגר"ע יוסף⁴⁶, וכן דעת הרב שלמה זלמן אוירבך⁴⁷ שניתן להסתמך על ראיית דנ"א כראייה אבסולוטית בכל תחומי ההלכה. טכנולוגיה זו מיושמת כיום בצה"ל, כאשר מכל מתגייס נלקחת דגימת דם, ממנה ניתן להפיק דנ"א, דגימה זו נשמרת במאגר מרכזי, כך שיהיה ניתן להפיק ממנה את פרופיל ה-דנ"א בעת הצורך⁴⁸.

הוצאת הכולל העליון בישיבת רבנו יצחק אלחנן, ניו יורק, התשס"ב, עמ' 35-14, 43-41. וכן בנשמת אברהם, מהדורה חדשה התשס"ז, כרך שלישי חלק אבה"ע סימן ד עמ' עג-עד.

44 בו נכחתי והעליתיו על הכתב.

45 מובא בנשמת אברהם שם עמ' עה.

46 מובא בקול צבי שם.

47 הובאה בנשמת אברהם א לא, וכן אמר בשמו הגרז"נ גולדברג (שהוא חתנו של הגרש"ז אויערבך).

48 הרב ד"ר מרדכי הלפרין, רפואה, מציאות והלכה סימן לג - זיהוי חללי מלחמה וקביעת אבהות באמצעות דנ"א (עמ' 414).

י. סיכום

בראשית דברינו נוכחנו כי בנוסף לזיהוי ע"פ עדים, ישנם בהלכה גם סימני זיהוי נוספים, המחולקים לשלש קבוצות: סימן גרוע, סימן בינוני וסימן מובהק, כאשר רק לסימן מובהק יש תוקף כעדות. נחלקו הפוסקים האם ניתן לצרף מס' סימנים בינוניים, כך שייחשבו לסימן מובהק.

כמו כן, ראינו שנחלקו הפוסקים בתוקף הראיות הנסיבתיות בהלכה, כאשר בעונש מיתה נחלקו הראשונים האם ניתן לסמוך על אומדן הדעת, אולם ביתר הנושאים יש תמימות דעים שניתן לסמוך על אומדן הדעת של בית הדין.

בהמשך דברינו הוברר כי כאשר אומדן הדעת המדעי סותר את דברי חז"ל, נחלקו הפוסקים בתוקף ההוכחות המדעיות מול דעת חכמינו.

מכאן ואילך פורטו שיטות הזיהוי המדעיות השונות:

בהצגת שיטת הזיהוי ע"פ דמיון פנים (נתונים אנתרופולוגיים) התקבלה המסקנה, כי לרוב הפוסקים אין סומכים על שיטה זו לקביעת ממזרות, כאשר הבן אינו דומה לבעל אלא לנואף. לגבי עגונה, להתיר אשת איש להינשא, ראינו מחלוקת הפוסקים בכך, כאשר יש פוסקים הסומכים על כך להלכה לעניין התרת עגונה, משום שזהו כסימן מובהק.

בעניין שיטת הזיהוי ע"פ בדיקת דם, הובא מעשה מספר חסידים שסמכו על בדיקה באמצעות הדם, אך הפוסקים האחרונים לא פסקו כך להלכה, ולא סמכו על בדיקה זו, אלא רק כראיה נסיבתית, שאין להוציא ממון על פיה, ואף לא להתיר עגונה, וכל שכן שאין לקבוע ממזרות על פיה.

לגבי בדיקת רקמות, הבאנו שבתי הדין הרבניים לא סמכו על בדיקה זו לשלילת אבהות נגד חזקה, שכן אין בבדיקה זו וודאות מוחלטת.

בשיטת הזיהוי בטביעת אצבע, הנותנת זיהוי מוחלט מתוך מאגר נבדקים קיים, נוכחנו לראות כי הפוסקים נוטים לסמוך על שיטה זו להתיר עגונה על פיה כסימן מובהק. (לגבי ממזרות - שיטה זו לא רלוונטית, שכן הבדיקה אינה נעשית מאב לבן).

השיטה המהימנה ביותר הקיימת כיום במדע, שיטת ה-דנ"א. לכל הדעות אם הורדת ה-דנ"א היתה מגוף הנעדר, הרי שמתירים את האשה מעגינותה ע"פ בדיקת ה-דנ"א. לגבי ממזרות נחלקו פוסקי דורנו האם קובעים ממזרות על פי שיטה זו.

העולה מכל האמור, כי לגבי ממזרות - אין סומכים על בדיקות אלו, כאשר ייצא מהן חשש ממזרות⁴⁹.

49 משמרת החיים סימן לז. בית הדין הרבני בת"א-יפו תיק תש"ך/1005, פד"ר כרך ה עמ' 352.

לגבי היתר עגונה - נראה כי לכל הפוסקים בימינו יש לסמוך על בדיקות טביעת אצבע ודנ"א. יש לציין, כי בהתפתחות מהימנות הבדיקות, חלה גם מגמה בקרב הפוסקים לסמוך עליהן להלכה.

בשנת תשט"ז (1957) סירב בית הדין הרבני בחיפה להכריע שאלה של אבהות ע"פ ראייה מדעית (סוג דם), תוך שהוא מנמק⁵⁰:

"המדע הולך ומתפתח מיום ליום. יתכן שמה שהמדע קובע כעת, אינה קביעה סופית והחלטית, ואולי בהתפתחות המדע ימצאו דברים משותפים בין שני סוגי הדם, ואין לקבוע באופן משפטי אבהותו של ילד על יסודות דרכי המדע המשתנה מתקופה לתקופה".

כיום, דומה שהפוסקים המוכנים לדחות ראיית דנ"א על סמך ביקורת נגד ראיות מדעיות מתמעטים והולכים. במרוצת השנים נעשו ראיות דנ"א חלק מהותי ובסיסי של בתי המשפט במדינות המפותחות, וכן גם בישראל, כך שראיות דנ"א מהוות ראיות חותכות במשפטים פליליים. גם בבתי הדין הרבניים, מתחזקת המגמה לשימוש בראיות דנ"א כראיות המתקבלות בתחומי הלכה רבים.

כיום בצה"ל, משתמשים בבדיקות טביעות האצבע ובדנ"א, והרב הראשי לצה"ל ובית דינו חולטים על פיהן את שם החלל, גם כאשר המשמעות היא התרת אשת החלל להינשא.